

УДК 339: 633. 1

Колодійчук В.А., к.е.н.¹, Колодійчук І.А., к.е.н.²©¹Львівський національний аграрний університет, Дубляни, Україна²Інститут регіональних досліджень НАН України, Львів, Україна**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ
ЗЕРНОВИРОБНИКІВ УКРАЇНИ**

Проведено аналіз розвитку світового зернового ринку та визначено місце України на ньому. Розглянуто тенденції світового виробництва зерна та перспективність домінування України як одного із світових експортерів, чому повинні сприяти європейські торговельні преференції. Акцентовано увагу на складній соціально-економічній та політичній ситуації в Україні та її наслідках для функціонування зернового ринку. Проведено аналіз наявності та проблем використання транспортної і складської інфраструктури зернового ринку та визначено перспективи розвитку цих інфраструктурних елементів.

Ключові слова: зерновий ринок, Європейський Союз, експорт, логістична інфраструктура, елеватор, система зберігання зерна, зерносховища, інвестиції, деривативи, конкуренція.

УДК 339: 633. 1

Колодійчук В., к.е.н.¹, Колодійчук І., к.э.н.²¹Львовский национальный аграрный университет, Дубляны, Украина²Институт региональных исследований НАН Украины, Львов, Украина**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ
ЗЕРНОПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ УКРАИНЫ**

Проведен анализ развития мирового зернового рынка и определено место Украины на нем. Рассмотрены тенденции мирового производства зерна и перспективность доминирования Украины как одного из мировых экспортеров, чему должны способствовать европейские торговые преференции. Акцентируется внимание на сложной социально-экономической и политической ситуации в Украине и ее последствиях для функционирования зернового рынка. Проведен анализ наличия и проблем использования транспортной и складской инфраструктуры зернового рынка и определены перспективы развития этих инфраструктурных элементов.

Ключевые слова: зерновой рынок, Европейский Союз, экспорт, логистическая инфраструктура, элеватор, система хранения зерна, зернохранилища, инвестиции, деривативы, конкуренция.

UDC 339: 633. 1

Kolodiychuk V., Ph.D in Economics.¹, **Kolodiychuk I.**, Ph.D in Economics².¹*Lviv National Agrarian University, Dublyany, Ukraine*²*Institute for Regional Studies of the NAS of Ukraine, Lviv, Ukraine*

ACTUAL PROBLEMS OF EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE GRAIN PRODUCERS

The analysis of the global grain market and the place Ukraine on it. Tendencies of world grain production prospects and dominance Ukraine as one of the world's exporters, why promote European trade preferences. Attention is focused on the complex socio-economic and political situation in Ukraine and its implications for the functioning of the grain market. The analysis of the availability and use of transportation problems and warehouse grain market infrastructure and identified prospects of development of these infrastructure elements.

Key words: grain market, the European Union, export, logistics infrastructure, elevator, grain storage systems, silos, investments, derivatives, competition.

Вступ. Низка сприятливих передумов для зерновиробництва в Україні створює потужну експортноорієнтовану галузь, яка може забезпечити стабільне джерело надходження валюти. Кризові явища в багатьох галузях вітчизняної економіки вже частково компенсуються за рахунок експорту зерна, що у значній мірі збалансовує платіжний баланс держави. Складні соціально-економічні умови в Україні на фоні напруженої військово-політичної ситуації та анексії Криму, втрати контролю над зерновими терміналами півострова і нестабільністю в південно-східних регіонах держави, а також тимчасова відкритість європейського ринку для української продукції, ставить нові вимоги до національної економіки із врахуванням принципів функціонування світового ринку. Зауважимо, що Європейський Союз, відповідно до заяви Європейської Комісії від 11.03.2014 р., в односторонньому порядку планує надання Україні автономних торговельних преференцій і метою зазначених заходів є одностороннє зменшення або скасування митних зборів ЄС на товари з України. Застосування автономних торговельних преференцій орієнтовно розпочнеться з травня 2014 р. та триватиме до 1 листопада 2014 року.

Сучасні економічні та політичні виклики вимагають від України ресурсної мобілізації та швидких системних змін, а зернова галузь має всі шанси бути локомотивом експортної діяльності, системоутворювальним елементом усієї зовнішньої торгово-економічної політики. Досягненню цих цілей сприятиме реалізація напрацьованих світовою практикою механізмів, що дадуть змогу Україні повноцінно інтегруватися у світовий ринок зерна та сподіватися на домінуючі позиції найближчим часом.

Матеріал і методи. Економічні проблеми зерновиробництва широко висвітлюються у вітчизняній й зарубіжній літературі, а перспективні напрями розвитку цієї галузі втілені у багатьох загальнодержавних та галузевих програмах. Незважаючи на значний науково-прикладний доробок таких вітчизняних вчених, як В.І. Бойка, П.І. Гайдуцького, М.Г. Лобаса, І.І. Лукінова,

В.Ф. Сайко, П.Т. Саблука, Л.М. Худолія, О.М. Шпичака та інших щодо проблем розвитку зернового господарства, невирішеними залишаються питання ефективної експортної політики та раціонального використання інфраструктурних елементів у процесі управління матеріальними потоками на зерновому ринку із врахуванням сучасних складних політичних і економічних умов в Україні.

Для вирішення низки наукових проблем щодо формування ефективної експортної політики як інструмента активізації економічного розвитку держави потрібні подальші дослідження. У статті ми розглянемо окремі елементи механізму прискорення інтеграційних процесів для України й запропонуємо першочергові та дієві, на наш погляд, кроки щодо посилення позицій на перспективному світовому ринку зерна.

Виклад основного матеріалу Світовий ринок зерна є одним із наймасштабніших і найрозвинутіших продовольчих ринків, оскільки зернові культури у світі займають у середньому 61,8% ріллі, тобто більше, ніж решта сільськогосподарських культур [3]. Завдяки використанню інтенсивних технологій вирощування зернових культур та екстенсивним заходам відбулося зростання валових зборів зерна у світі з 624 млн. т у 50-х роках до 2 млрд. т у 90-х роках, тобто в понад утричі. Фактично цими обсягами на світовому зерновому ринку оперують і впродовж наступних років.

На світовому ринку зерна Україна з'явилася у 1998/1999 маркетинговому році (МР) і, починаючи з 2002/2003 маркетингового року, зайняла достатньо міцну позицію рейтингу найпотужніших світових експортерів (табл. 1). Поряд з цим, визначати Україну як стабільного світового експортера зерна не можна, що пояснюється значною зарегульованістю зернового ринку країни, відсутністю у більшості випадків урядових оперативних ефективних рішень та корупційними схемами доступу обраних зернотрейдерів до світових зернових торговельних майданчиків.

Таблиця 1

Обсяги експорту зерна найбільшими світовими експортерами*

Рейтинг	Країна	Експорт, млн т	Країна	Експорт, млн т	Країна	Експорт, млн т
	2002/2003 маркетинговий рік		2005/2006 маркетинговий рік		2011/2012 маркетинговий рік	
1	США	80,2	США	82,1	США	82,7
2	Австралія	24,4	Австралія	21,3	Аргентина	25,9
3	Аргентина	20,5	ЄС	19,5	Австралія	22,8
4	Канада	18,0	Аргентина	19,4	Україна	22,4
5	ЄС	12,9	Канада	18,6	Канада	21,1
6	Росія	5,4	Україна	13,3	ЄС-27	17,8
7	Казахстан	4,8	Росія	12,4	Росія	11,6
8	Бразилія	4,4	Бразилія	4,5	Бразилія	9,8
Всього світ, експорт		238,9	-	252,5	-	242,9

*Джерело: Міністерство сільського господарства США (USDA)

На сьогодні імпортерами українського зерна є Єгипет, Іспанія, Ізраїль, Сирія, Іран та ін. Територіальна наближеність до ринків Північної Африки і

Близького Сходу визначає конкурентні переваги України на цих ринках перед найпотужнішими світовими експортерами зерна (крім експортерів з ЄС) за рахунок встановлення нижчих фрахтових ставок і відносно нижчою собівартістю зерновиробництва.

Неврожай зернових в окремі сезони дещо уповільнюють розвиток експортного ринку зерна України та змусили уряд у 2006/07 та 2010/11 МР ввести квоти на їх експорт.

Ситуація у 2013/14 маркетинговому році кардинально змінила позиції України як учасника світового ринку зерна. У минулому році тут вирощено 63 млн т зернових, що стало рекордним показником за всю історію незалежності країни. Однак значний урожай ще більше загострив проблему логістики зерна і панівною була думка експертів щодо неможливості забезпечити експорт цих обсягів. Ці заяви не безпідставні – недостатня кількість вагонів-зерновозів, елеваторних потужностей, проблеми з перевалкою в портах і в далеко не рекордні для урожаю зернових роки були значними проблемами для експортерів. Незважаючи на ці песимістичні прогнози, зернова інфраструктура України подолала труднощі, пов'язані з небувалими обсягами експорту та загостренням ситуації в Автономній Республіці Крим, порти якої фактично стали недоступними для українських експортерів. Україна на першу декаду травня вже експортувала 29971 тис. т. Крім цього, у припортових елеваторах знаходиться 1092 тис. тонн зернових культур (пшениці – 458 тис. тонн, ячменю – 71 тис. тонн, кукурудзи – 554 тис. тонн), завантажено на кораблі – 233 тис. тонн.

Враховуючи, що внутрішній попит України на зерно складає 28,5 млн т, то на експорт у цьому маркетинговому році можна відправити більше 30 млн т і за півтора місяця, що залишились до кінця сезону, проблем із відвантаженням 2 – 3 млн т зернових бути не може.

Сьогодні в Україні через недостатньо розвинену матеріально-технічну базу з переробки та зберігання урожаю, втрачається близько 12 млн. т зерна на суму майже 1,5 млрд. дол. США. Ця проблема показово загострилась у високоврожайному 2008 р., коли за недостатністю зерносховищ, з 53,3 млн. т зерна майже половина врожаю постраждала.

Враховавши помилки попередніх періодів, у 2013/14 маркетинговому році логістична інфраструктура України забезпечила рекордні експортні зернові потоки і в наступному, 2014/15, сезоні проблем з експортом не повинно виникнути, оскільки прогнозовано очікується скорочення урожаю. Причинами цього є погіршення фінансового стану зерновиробників. Низька рентабельність виробництва зернових в минулому році (1,7%) на тлі кризової економічної ситуації в Україні, девальвації гривні і скороченні банківських програм кредитування агробізнесу зумовили обмежені обсяги матеріально-технічних ресурсів для проведення посівної кампанії. Звичайно, це зменшить експортний зерновий потенціал України і знизить навантаження на інфраструктурне забезпечення логістики, однак ситуація є набагато складнішою і стратегічним завданням є створення умов для багатомільярдних вкладень у систему зернової логістики. Адже в новому сезоні українським виробникам і експортерам зерна доведеться працювати в дещо нових умовах. Проблеми з тимчасовою втратою

кримських портів, агресивними діями Російської Федерації на сході України та сепаратистськими намаганнями дестабілізувати ситуацію на півдні держави, де зосереджені найпотужніші вітчизняні зернові термінали, все це може відлякувати потенційних покупців зерна.

Сьогодні актуальним і важливим питанням є забезпечення якісного зберігання і первинної обробки зернових, круп'яних та олійних культур безпосередньо у виробника. Через невчасну обробку та недотримання режимів і термінів зберігання знижується також якість, посівні та продовольчі кондиції зерна. Найбільші втрати зерна у тих господарствах, де немає сушильно-зберігаючого обладнання. Водночас у країнах Європи та Америки з високим рівнем післязбиральної технології та розвинутою інфраструктурою зберігання зерна втрати врожаю доведено до технічного мінімуму — 1-2% [5].

Вихід України на світовий ринок зерна зумовив в елеваторній галузі низку змін: державні закупівлі зерна були значно зменшені, а саму галузь почали реструктуризовувати за рахунок інвестицій потужних ТНК у будівництво зернохосовищ. Цьому сприяло і розповсюдження нової технології зберігання зерна — у металевих силосах. Будівництво перевальних зернових комплексів почалося одразу у декількох місцях: у Ренійському, Бердянському, Херсонському, Іллічівському, Одеському морських торговельних портах. Якщо загальна кількість елеваторів у 1998 р. становила 543 (а портових елеваторів було тільки два — Одеський та Миколаївський), то у 2006 р. їх кількість зросла до 755.

З точки зору функціонування зернового ринку України, тимчасова втрата кримських інфраструктурних об'єктів не є катастрофічною для експортного потенціалу нашої держави. Через порти Криму відправлялось не більше 5% зерна, призначеного на експорт, і спрямувати ці зернові потоки з півострова в порти Одеси і Миколаєва не викликає труднощів. Крім цього, зауважимо, що експорт через кримські порти традиційно був найдорожчим і, як правило, обслуговував зерновиробників Луганської і Донецької областей. Тому анексія Криму ніяким чином не вплинула на експортний зерновий потенціал та його логістичне забезпечення в Україні і не призведе до здорожчання послуг щодо перевалки зерна як у цьому сезоні, так і в наступному.

Однією з основних компаній, яка займається зберіганням зерна в Україні є Державна акціонерна компанія (ДАК) «Хліб України». До її складу входить 81 підприємство, що надає послуги з приймання, доведення до базових кондицій, зберігання та відвантаження зернових і олійних культур. Загальна потужність зернозберігаючих підприємств системи ДАК «Хліб України» становить понад 6 млн. тонн.

В Україні основна маса зерна зберігається на державних великотоннажних залізобетонних елеваторах, обладнання яких морально і фізично застаріло, через що знижується якість зерна та пропускна здатність елеваторів. Елеватори переважно віддалені від зерно виробника й вартість зберігання зерна в них дуже висока. Одним із шляхів зменшення втрат і підвищення якості продукції є безумовне забезпечення кожного господарства власним сучасним зернохосовищем. Світовий досвід свідчить, що в аграрно розвинених країнах до 80% врожаю зберігається в його виробника. У світі

перевагу надають баштовим (силосним) сховищам. Технологію зберігання зерна у баштових сховищах з активною вентиляцією широко застосовують у США та Канаді, а також останні десятиріччя в Європі [1]. Збірні металеві зерносховища мають такі переваги: знижують капітальні витрати при монтажі вдвічі-втричі і трудомісткість монтажу вчетверо-вп'ятеро; дають змогу максимально наблизити сховища до місця збирання і використання фуражного зерна; уможливають впровадження щодо повної механізації та автоматизації процесу зберігання зерна.

Для зерносховищ аграріїв важливими є оснащеність лабораторіями якості і можливості щодо відвантаження зерна. За даними моніторингу [2], близько 79% сільгоспвиробників в Україні не забезпечені можливостями лабораторного аналізу якості зерна і, відповідно, не можуть оперативно відстежувати стан збережених зернових мас та їх відповідність кондиціям, що, в свою чергу, ускладнює вихід на біржовий ринок. При цьому найменшу забезпеченість мають підприємства із земельним банком менше 1000 га.

Ситуація, за якої на автотранспорт забезпечується 100-відсоткове відвантаження зерна із зерносховищ, а у залізничні вагони – лише 15% [4], ускладнює логістику зернопотоків і вимагає використання більш витратних мультимодальних схем перевезення. Це характерно і для водного транспорту, який забезпечує лише 1% інтермодального завантаження зерна.

Беручи до уваги сучасні світові вимоги до якості зерна, пріоритетного значення набуває реалізація проектів будівництва сучасних зерносховищ із урахуванням найновіших технічних (будівельних, протипожежних тощо), технологічних, експлуатаційних і економічних стандартів.

Висновки. Формування стабільного експортного статусу України на світовому ринку зерна, на наш погляд, передбачає низку системних заходів на різних рівнях управління, передусім на загальнодержавному:

1. Необхідно зацікавити безпосередніх виробників зерна різних форм власності і форм господарювання у виробництві високоякісного зерна, застосовуючи новітні технології, ефективні системи його зберігання, та ознайомити їх із відповідним інструментарієм інтеграції у світовий зерновий ринок. Йдеться про повноцінний ринок товарних деривативів (ф'ючерсних і форвардних контрактів тощо) в Україні, що дозволить українським виробникам здійснювати більш передбачувану виробничу діяльність.

2. Зусилля України щодо повноцінної інтеграції у світову економіку не можуть бути реалізованими без реальної участі іноземного капіталу. Першочерговий захист вітчизняних операторів зернового ринку не виключає участі світових транснаціональних зернових компаній.

Позитивним у співпраці з такими зерновими компаніями для української сторони є те, що вони мають:

- доступ до значних кредитних ресурсів, наявність яких є необхідною умовою ведення цього сезонного бізнесу;
- доступ до світових товарних бірж;
- багаторічний досвід торгівлі на світовому ринку з відповідною юридичною, логістичною та іншою інфраструктурною підтримкою (портові елеватори, торговий флот тощо);

• досвід з експорту великих партій зерна (від 40 тис. т), що вимагає складних системних управлінських рішень і чіткості їх виконання.

Для багатьох українських виробників це дасть змогу орієнтуватися на світовий ринок і світові стандарти якості зерна, стимулюючи впровадження сучасних технологій виробництва зерна та логістичного забезпечення його реалізації. Для дрібних виробників зерна це буде додатковим стимулом консолідації збутових зусиль створенням відповідних кооперативів.

Перспективи подальших досліджень. Таким чином, попит на зерно нееластичний, а отже, прогнозований щодо обсягів споживання. Існуюча кореляційна залежність між кількістю населення, яке постійно зростає, спричинюватиме й надалі зростання світового споживання зерна. Маючи вигідне геополітичне розташування та потужний ресурсний потенціал, Україна має всі шанси стати одним із світових лідерів експорту зерна. Ця галузь повинна бути локомотивом експортної діяльності, системоутворювальним елементом усієї зовнішньої торгово-економічної політики. Однак для цього варто реалізувати низку першочергових заходів, які дозволять забезпечити національні інтереси на світовому ринку зерна. Це — будівництво відповідної матеріально-технічної бази для зберігання зерна, забезпечення дієвої системи контролю його якості та створення логістичної інфраструктури для ефективного переміщення матеріальних потоків на внутрішньому і зовнішньому зерновому ринку. Необхідно також стимулювати виробників зерна, надавши їм відповідні важелі та повноцінний інструментарій входження у цивілізовані ринкові відносини. Інструменти ф'ючерсного ринку є елементом стабільності й прогнозованості дій зерновиробників, а отже, впевненості та усунення проявів неефективного втручання адміністративного ресурсу.

Література

1. Завдання номер два – зберегти зібране [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/17-2010-06-11-12-52-32/1182-2012-08-18-12-49-47.html>.
2. ІА «АПК-Інформ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apk-inform.com/ru/harvest2012>.
3. Статистичний щорічник ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://err.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
4. Системи зберігання зерна в Україні та Росії: загальний стан та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svitagro.com/>
5. Ціни на продовольство у світі продовжують зростати [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.unian.net/ukr/detail/122069>.

Рецензент – д.е.н., професор Шульський М.Г.